

Oświęcim, 1974

Korábbi nevén Auschwitz, német kereskedők így ejtették, így ragadt rajta, aztán csak a háború után lengyelesítették vissza. A múlt és a jelen. Számunkra lényegében az új időszámítás kezdete. Auschwitz után már semmi sem olyan, mint korábban. Dermesztő még kimondani is. Bűn és bűntudat. Egyszer látni kell az életben. A saját szememmel. Húszéves voltam, otthon addig nem sokat beszéltünk erről, hogy milyen is az, zsidónak lenni, csak amolyan ráutalásszerűen, az egyetemen meg aztán szóba sem került, valahogy tudtuk egymásról, hogy ki zsidó, ki nem, de nagyon nem számított. Krakkó autóbusszal, az Expressz diákutazási irodánál, apa így döntött, ez volt a legolcsóbb, aztán onnan majd megoldod. Hosszú sort kellett végigállni, amíg végre egy unott arcú, középkorú nő elvette a pénzt, bekönyvelte, a mutatóujjával átnyomott egy gépelt lapot a kis ablakon, ez a program, minden benne van, mögöttünk is várakoztak. Sokan jelentkeztek akkoriban ezekre a csoportos utakra, tessék, itt van, mondta némi undorral vegyes irigységgel, amiért mi, fiatalok utazunk mindenfelé, ő meg ott rohad a kis műanyag kalitkában. Indulás reggel hatkor az Engels térről, pontosnak kell ám lenni, mert a busz nem vár, apa vitt ki az Engels térre, adott egy könyvet, angol kiadás, mindenképpen olvasd el az úton, lesz időd, ebben minden benne van, amit erről az egész rohadt dologról tudni kell. Kemény könyv. *A Harmadik Birodalom tündöklése és bukása*. Egy híres amerikai történész írta, William Shirer. Nyolc óra alatt tettük meg a négyszáz kilométert, a cseh–lengyel határon volt egy Tuzex üzlet, ahol csak dollárért lehetett vásárolni, ahogy endékában az Intershop, nálunk pedig a Konsumex, én rejtegettem egy egydollárost a zoknimban, mert akkor még nem lehetett dollárt legálisan tartani, azon vettem egy üveg vodkát, jól jön még, gondoltam. Diákszálláson laktunk, esténként lengyel lányokkal ismerkedtünk a Rynek Główny, a főtér kis, lármás, füstös sörözőiben, ahol amatőr dzsesszbandák játszottak, szóval jó hangulatban voltunk, a lengyel lányok kedvelték a magyar fiúkat, mert olyan majdnem-nyugatinak tartottak bennünket a farmerért, meg a Philip Morrisért, amit az amerikai színészekről ellesett mozdulatokkal szívtunk, meg felváltunk a Szabad Európán hallott slágerek címével.

Megkértem Piroskát, a csúnyácska, szemüveges idegenvezetőt, hogy segítsen eljutni Oświęcimbe, ő azt felelte, hogy nincs a programban, ők az utolsó nap a néprajzi múzeumba mennek, de előtte szívesen kijön velem az állomásra jegyet venni. A buszon nem sokat beszélgettünk, csak annyit mondott, hogy a múltkori csoportban is volt négy fiatal, akik elmentek, és hogy ő szól is a programszervezőnek, hogy talán fel kellene venni legalább a fakultatívba, de nem is válaszoltam, mit is mondhattam volna, *kényes*, ezt szokták erre mondani, ha jobb nem jut az ember eszébe, és nem is voltam

beszélgetős kedvemben. Kétórás vonatút, ennyi az egész. A pénztárosnő közömbös arccal adta ki a jegyet, mintha legalábbis egy átlagos településre utaznék. Három vagon volt az egész szerelvény, szatyrokat cipelő középkorú lengyelekkel és fiatal amerikai turistákkal, akik nemcsak nyugatinak látszottak, hanem azok is voltak, amerikai kiejtéssel beszéltek, *oh, yeah*, mondogatták egymásnak, természetes volt nekik, hogy Coca-Colát isznak és Marlborót szívnak. Ez vagyunk mi, az itt maradt nemzedék, látni akarjuk a saját szemünkkel, hogy mi is történt itt, szürke, esős, szeles nap volt, pont illett a hangulatomhoz, igen, egyszer az életben látni kell. Néztem a híres kaput, lefényképeztem. Odajött egy idegenvezető, egy középkorú, rosszul borotvált férfi, sárga csillagot viselt, önkéntes idegenvezető, mondta, szívesen segít. Köszönöm, feleltem neki, inkább egyedül kell végigjárnom, ha már ott vagyok az időszámítás kezdeténél. Volt egy naplórészlet is, *nyom nélkül kitörölnek bennünket*, ezt a mondatot sokszor elolvastam, már alig voltak olvashatók az elmosódott betűk. Lehet, hogy éppen Vilma néni írta végső elkeseredésében, nem is a *miért-nem-tettek-valamit* volt bennem akkor a legerősebb, hanem az értetlenség, de hát az ember nem mindig azt kapja, amire számít. Örültem, hogy egyedül vagyok, hogy senkivel sem kell beszélnem, senkinek sem kell elmondanom, éppen mire gondolok, nagymama meg Vilma néni, akik azt mondták, hogy *vannak olyan dolgok*, amikről nem lehet beszélni. Este a vacsoránál, a Szczepanski utcában, egy kocsmában, Piroska odaült mellém, már túl voltunk az elsózott karfiollevesen és az első vizezett vodkán. Megkérdezte, milyen volt ott lenni, ő nem zsidó, ezt csak a rend kedvéért teszi hozzá, de szívesen meghallgatja, ha mesélek neki róla. Kimentünk az utcára, mert zavarta a sűrű dohányfüst, hazafelé még benéztünk egy olyan kis kocsmába, amelyeneket Budapesten talponálónak neveztek, úgy éreztem, hogy így, Auschwitz után jó lenne egy könnyű kis baszás, persze, majd mesélek, mondtam, de végül nem meséltem semmit, nem kerültek elő családi történetek, se a gázkamra, se a haláltusa, se Eichmann, nem is beszélgettünk, és így végül is rendben volt az éjszaka, nem voltam nagy formában, de hát egy ilyen nap után körülbelül ennyit várhattam magamtól, meg persze az alkohol is dolgozott bennem, az sose tett jót. Piroska kölcsönkérte Shirer könyvét, hogy majd olvassa hazafelé, mert a buszon nem tud soha aludni, azután hajnalban visszament a szobájába, mert nem akarta, hogy meglássák, hogy velem volt. Miért, mi történe, ha meglátnának, kérdeztem mérgesen.

Délután indultunk haza, éjszaka értünk a csehszlovák–magyar határra, mert akkor még volt Csehszlovákia, tiszta képződményállam, mondta apa egyszer, szinte mérgesen, mintha haragudnunk kellett volna ezért rájuk, Európa tele van ilyen törékeny államokkal. Apa történész volt, másképpen látta a világot, mint egy átlagember, mindig az összefüggéseket kereste. Ez jutott eszembe a határon. Ködös, rideg, párás fények között várakoztunk a hideg buszban, mert a sofőrnek le kellett állítania a motort. Felszállt két mogorva vámos, nyugodt voltam, már dollár sem volt a zoknimban. Egyikük, a fiatalabb rámutatott a könyvre, amit Piroska a kezében tartott. *A Harmadik Birodalom*. Címlapján a horogkereszt.

– Ez egy horogkereszt – mondta. – Fasiszta irodalom.

– Ez nem fasiszta irodalom – feleltem, és éreztem, hogy volt valami kioktatós a hangomban. – Ezt egy amerikai professzor írta, William Shirer, a fasizmusról szól. És az én könyvem.

A fiatal vámos a kezébe vette a könyvet.

– Ez egy horogkereszt, ott van a címdalton – mondta, rávilágított az én arcomra, azután Piroskáéra. – Jöjjön, főtörzs, nézze meg.

Odajött az idősebb tiszt. Bajuszos, szigorú tekintetű férfi volt, feltételeztem, hogy ez munkaköri előírás. A tizedes a zseblámpájával bevilágított az ülés alá is.

– Nyugalom, tizedes – mondta a főtörzs, aztán Piroskához fordult. – Na, és honnan van ez a könyv?

– Az én könyvem – mondtam.

A főtörzs egy ideig várt, aztán a tizedesre nézett. Mintha vártak volna valamire.

– Az enyém – mondtam újra.

– Az esetben szálljon le, kérem – mondta a főtörzs. – Bekísérjük. És a csomagját is hozza. Tételes vizsgálatot tartunk.

Leszálltunk a buszról, végigmentünk a nyirkos, homályosan világított épületudvaron, egy teherautónak dőlve két férfi cigarettázott, engem néztek olyan tekintettel, ami a bekísért utasoknak jár. Na, ezt a faszit is lekapcsolták. Ez volt a tekintetükben. Parassapuszta. Vámhivatal. Milyen két rideg szó. Bementünk egy kis irodába, a fiatal tiszt leült az írógéphez, jegyzőkönyvet veszünk fel, mondta, belefűzött két oldalt, eligazgatta benne az indigót. Tudtam, hogy nehéz eligazgatni, én minden novellát két példányban írtam, mielőtt egyet elküldtem a szerkesztőségnek.

Szemben ültem az ablakkal, láttam, hogy Piroška is leszállt a buszról, és az egyik idősebb vámossal beszélget. A vámos megkínálta cigarettával, rágyújtottak.

A tizedes nekiállt megírni a jegyzőkönyvet. Fájdalmasan lassan gépelt, közben számtalanszor melléütött, és elnyomott néhány basszameget.

A főtörzs a falnak támaszkodott és cigarettázott.

– Felmerült a bűncselekmény gyanúja. Felküldjük a Központnak, majd oda is behívják. Fel is lehet lebbezni.

Rendben van, feleltem. A tizedes kihúzta a papírt a gépből, aláírtam.

– Van-e hozzáfűznivalója? – kérdezte a végén a főtörzs.

– Nincs – feleltem. Mondjuk, hozzáfűztem volna, hogy William Shirer a huszadik század kimagasló író-történésze volt, aki 1934 és 1940 között egy amerikai rádiótársaság tudósítójaként Németországban élt, és testközelből látta őket dicsőségük óráiban, majd évekkel később a nürnbergi vádlottak padján is. Ezt a könyvet tízmillió példányban adták ki világszerte. De aztán nem fűztem hozzá semmit.

A főtörzs elnyomta a cigarettacsikket egy bádog hamutartóban, és még a mutatójával szét is dörzsölgette, mintha azt akarná, hogy nyoma se maradjon, aztán biccentett.

– Végeztünk – ennyit mondott.

Visszakísértek a buszra. A sofőr morgott valamit, hogy most miattam lesz a késés, az útitársaim mind félálomban voltak, csak egyikük kérdezte meg, hogy lebuktam-e. Piroska megköszönte, hogy átvállaltam a balhét, erre azt feleltem, hogy ez természetes, aztán ő keresztrejtvényt kezdett fejteni, többet már nem beszélgettünk. Néztem ki a semmibe, fáztam is, azt mondják, hogy az ablak melletti ülés mindig hűvösebb, mégis mindenki ablak mellett szeret ülni. Az járt a fejemben, amit ebben a könyvben olvastam, hogy egy olyan népnek, amely számban jelentéktelen, mégis ekkora eredményeket tud felmutatni, és oly régóta ellenáll minden, a történelem folyamán beolvastására, sőt megsemmisítésére irányuló kísérletnek, valami többel is kell rendelkeznie, mint pusztá képességekkel, nehéz ezt a többletet megmagyarázni, lehet, hogy az akarat, a küzdeni tudás, az elszántság az, ami bizonyos körülmények között képes tehetséggé változni. Eszembe jutott, ahogy előző nap délelőtt még némán sétálgattam a barakkok között, elhagytam a tábori konyhát, és minden olyan békésnek és kiszámítottnak látszott, egy idős férfi összesöpörte és egy nagy villával felhányta a leveleket egy kétkerekes kocsira, mint régen a csósz a Városligetben, meg az új időszámítás, amit apa mondott, meg a főtörzs mozdulata, ahogy elnyomta a cikket a bádog hamutartóban.

Hajnaltól érkezünk az Engels térre. Apa várt, ahogyan ígérte. Nem kérezett semmit, csak megölelt. Majd otthon megbeszéljük. Piroska ott állt egy kis bőrönddel a busz mellett, nézett rám, várta, hogy most mi lesz, vagyis hogy lesz-e valami, nem, már nem lesz semmi, ezt kellett volna mondanom, de csak integettem neki, ahogyan egy régi ismerősnek integet az ember, akinek a kedvéért már nem megy át az utca másik oldalára sem.

